

MĂNĂSTIRI ȘI SCHITURI DIN REPUBLICA MOLDOVA ÎN ISTORIOGRAFIA RECENTĂ

Ion MOȘNEGUȚU

doctor,

episcop vicar la Mitropolia Moldovei

CZU: 930.1:271-523(478)

DOI: <https://doi.org/10.59295/lrr2023.34>

Summary:

Monastic settlements in the Republic of Moldova in recent historiography

The spiritual revival in the Moldovan SSR in the late 1980s led to the reopening of monastic sites and the formation of new monastic centres. Scientific researchers in the Republic of Moldova have re-dimensioned their historiographical discourse on religious life, including monastic settlements. Archival investigations have been carried out, archaeological excavations have been carried out, and field realities have been studied by sight. We note a diversity of scientific production in the field of monasteries in the Republic of Moldova: articles, studies, monographs, encyclopaedias.

Key Words: *historiographical discourse, monastic settlements, Republic of Moldova.*

Viața spirituală constituie o dimensiune semnificativă a creștinilor ortodocși din spațiul pruto-nistean. Este cea care îi creează comportamentul cotidian, mentalitatea, activitatea socială, politică, economică. Mănăstirile au reprezentat centre de cultură spirituală care au fost diriguite de ierarhi cărturari și evalvioși cu influență majoră asupra populației. Așezămintele monahale au fost reflecții ale epocii în care au activat, fiind în mod direct influențate de regimul politic, contextul intern și internațional. În vetrele monahale s-a vorbit limba populației autohtone, implicând astfel și un profund caracter național.

Cercetarea vieții monahale în general (din perspectivă teoretică) și a unei instituții monahale (din perspectivă practică), în particular, suscită un interes major pentru istoria, teologia, cultura și spiritualitate. Cunoașterea vieții monahale, inclusiv a politicii pe care a promovat-o la diferite etape statul și Biserica rămân primordiale pentru a înțelege realitățile în care s-a dezvoltat monahismul, dar și evoluția unei mentalități specifice, promovată de o comunitate clericală, aflată în antiteză cu viața laică.

Renașterea spirituală din RSS Moldovenească de la sfârșitul anilor 1980 a generat redeschiderea lăcașelor monahale și formarea altor vetre monastice. Cercetătorii științifici din Republica Moldova și-au redimensionat discursul istoriografic în privința vieții religioase, inclusiv a așezămintelor monahale. Au fost realizate investigații de arhivă, efectuate săpături arheologice, studiate *de visu* realitățile de teren. Constatăm o diversitate a producției științifice în domeniul mănăstirilor și schiturilor din Republica Moldova: articole, studii, monografii, enciclopedii.

O categorie aparte o constituie lucrările de sinteză. O perspectivă istorică asupra vetrelor monahale, inclusiv din categoria investigațiilor arheologice și a surselor documentare de arhivă din spațiul carpato-danubiano-pontic o prezintă cercetătorii Vlad Ghimpu¹, Igor Cereteu². O panoramă asupra mănăstirilor rupestre a fost realizată de arhitectul Eugen Bâzgu³, arheologii Gheorghe Postică⁴ și Sergiu Musteață⁵. Părintele Octavian Moșin a abordat subiectul mănăstirilor desființate⁶.

Pe parcursul anilor au fost realizate lucrări de sinteză referitoare la lăcașurile de cult din spațiul actual al Republicii Moldova. Una din primele lucrări sintetice a fost elaborată la mijlocul anilor 1990 de un grup de jurnaliști⁷, ulterior interesul a fost transferat la un grup de entuziaști⁸. La fel, viața monahală din Basarabia a fost abordată de Romeo Cemârțan⁹, Silvia Scutaru¹⁰.

În anul 2013 o echipă de 32 de cercetători științifici din domeniile istoriei, teologiei, arhitecturii, economiei au elaborat o lucrare enciclopedică referitoare la 111 mănăstiri și schituri din Evul Mediu și până în zilele noastre. Tratatul științific este compartimentat în patru părți: studii de

¹ Vlad Ghimpu. *Biserici și mănăstiri medievale în Basarabia. Monografie*. Chișinău: Tyragetia, 2000, 219 p.

² Igor Cereteu. *Biserici și mănăstiri din Moldova (secolul al XIV-lea – prima jumătate a secolului al XV-lea)*. Brăila: Istros, 2004, 169 p.

³ Eugen Bâzgu. Mănăstirile rupestre din bazinul fluviului Nistru – artere de răspândire a creștinismului. În: *Arta '96: studii, cercetări, documente*. 1996, pp. 98-104.

⁴ Gheorghe Postică. Mănăstirile rupestre de la Orheiul Vechi. În: *Orheiul Vechi: buletin istorico-arheologic*, 1998. Chișinău: Ruxanda, 1999, pp. 20-25.

⁵ Sergiu Musteață. Studiu asupra mănăstirilor rupestre din Republica Moldova. Considerații istoriografice. În: *Analele Asociației Naționale a Tinerilor Istorici din Moldova: Anuar istoric*. 2005, vol. 6, pp. 197-202.

⁶ Octavian Moșin. Schiturile desființate pe teritoriul dintre Prut și Nistru. În: *Clopotnița Moldovei*. 2000, nr. 11, p. 4.

⁷ *Mănăstiri Basarabene*. Alcăt.: Antonina Sârbu, Victor Ladaniuc. Chișinău: [s. n.], 1995, 272 p.

⁸ *Locașuri sfinte din Basarabia*. Col. de red.: Iurie Babii (red.-coord.). Chișinău: Alfa și Omega, 2001, 288 p.

⁹ Romeo Cemârțan. Viața monahală în Basarabia – aspect din istoria și actualitatea ei. În: *Analele Asociației Naționale a Tinerilor Istorici din Moldova: Anuar istoric*. 2002, vol. 3, pp. 201-212.

¹⁰ Silvia Scutaru. Mănăstirile basarabene – o componentă esențială a vieții eparhiale din Basarabia la sfârșitul sec. XIX–inc. sec. XX. În: *Destin românesc*. Revistă trimestrială de istorie și cultură, 2010, nr. 1, pp. 110-118.

sinteză (istoriografie, cadru geografic, arhitectura, pictura murală, muzica și averile), mănăstiri și schituri vechi, așezămintele monahale desființate și dispărute, mănăstiri și schituri noi. Cele două anexe includ repertoriul istoric al mănăstirilor și schiturilor active și dispărute și evoluția statistică a sălășuitorilor așezărilor monastice¹¹. Impactul regimului politic asupra lăcașelor monahale din Moldova sovietică a fost cercetat de V. Sodol¹².

În vizorul cercetătorilor științifici așezămintele monahale au fost abordate din perspectivă istorico-spirituală. În acest sens, menționăm elaborarea de studii monografice. Pentru a fi cunoscute publicului larg așezăminte monastice redeschise au fost elaborate o serie de studii sintetice consacrate mănăstirilor Saharna¹³, Zloți¹⁴, Curhi¹⁵, Țâpova¹⁶, Calarașauca¹⁷ Răciula¹⁸, Hârjauca¹⁹, Noul Neamț²⁰, Mănăstirea de maici „Sfântul Mare Mucenic Gheorghe” din or. Ungheni²¹. Scriitorul Vladimir Beșleagă a abordat pe larg mișcarea de rezistență de la Răciula²².

În baza izvoarelor istorice, doctorul habilitat Alexie Agachi a studiat istoria mănăstirii Hâncu de la fondare și până în anul 2010²³. Același autor a studiat și stareții sfântului lăcaș de la Hâncu²⁴. Mănăstirea Bocancea a fost studiată de Liliana Condraticova. De menționat faptul că autoarea a studiat, în mod special situația la zi a vetrei monastice²⁵.

¹¹ *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova: studii enciclopedice*. Red. șt.: Andrei Eșanu, resp. de ed.: Mihai Adauge, Ion Xenifontov. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2013, 800 p.

¹² В.А. Содоль. Монастыри Советской Молдавии: взаимоотношения с государством и хозяйственная деятельность = Monasteries in Soviet Moldavia: Their Relations with the State and Economic Activities (1944–1962). Отв. ред.: В.Я. Гросул. Тирасполь: Stratum Plus, 2015, 256 c.

¹³ Tudor Țopa, Tudor Iascenco. *Monumente milenare: Saharna, Țipova și Horodiște*. Chișinău: 1998, 64 p.

¹⁴ *File despre Sfânta Mănăstire Zloți*. Resp. de ed.: Ion Găină. Chișinău: Bons Offices, 1999, 36 p.

¹⁵ Valentin Golub. *Mănăstirea Curchi*. Orhei: Tipografia Orhei, 2000, 143 p.

¹⁶ Ion Grițcu, Ludmila Iftodi. *Mănăstirea Țâpova*. Chișinău: [s. n.], 2005, 40 p.

¹⁷ Vasile Trofăilă. *Mănăstirea de Maici „Adormirea Maicii Domnului” din Calarașovca = Каларашовский женский Свято-Успенский монастырь*. Chișinău: Vast-M, 2005, 48 p.

¹⁸ Daria Donțu. *Mănăstirea Răciula*. Chișinău: [s.n.], [2005], 34 p.

¹⁹ Tatiana Popa, Adrian Sanduța. *Despre ce vorbesc zidurile mănăstirii Hîrjauca*. Hîrjauca: Elan-Poligraf, 2007, 54 p.

²⁰ Dinu Poștarencu. *Mănăstirea Noul-Neamț*. Chișinău: Universitas, 1994, 66 p; *Mănăstirea Înălțării Domnului Noul Neamț Chițcani: 150 ani = Свято-Вознесенский Ново-Нямецкий Кицканский монастырь: 150 лет (1864–2014)*. Бендеры: Тип. ПАПФ, 2014, 96 p.

²¹ Iulian Proca. *Mănăstirea de Maici „Sfântul Mare Mucenic Gheorghe” or. Ungheni*. Chișinău: Grafema Libris, 2013, 28 p.

²² Vladimir Beșleagă. *Cruci răsturnate de regim. Mănăstirea Răciula, 1959*. Chișinău: Prut Internațional, 2006, 328 p.

²³ Alexei Agachi. *Istoria Mănăstirii Hâncu (1677–2010)*. Chișinău: Pontos, 2010, 250 p.

²⁴ Alexei Agachi. Stareții Mănăstirii Hâncu. În: *Revista de Istorie și Politică*, 2009, nr. 1-2, pp. 29-44.

²⁵ Liliana Condraticova. *Bocancea. Mănăstire de călugări cu hramul Sfinților Apostoli Petru și Pavel. Monografie*. Chișinău: [s. n.], 2014, 180 p.

Cercetătorul Ion Valer Xenofontov a studiat istoria și spiritualitatea complexului monahal Japca²⁶, numită și mănăstirea rezistenței²⁷. În anul 2021, părintele Octavian Moșin și dr., conf. univ. Ion Valer Xenofontov au inițiat colecția „Lecturi mănăstirești”, iar prima lucrare a fost consacrată vetrei monahale Japca²⁸, singura mănăstire care funcționează neîntrerupt de la fondare și până în prezent.

Spre deosebire de multe mănăstiri din Republica Moldova, cea de la Căpriana a beneficiat de un interes aparte din partea cercetătorilor. Astfel, un grup de cercetători au prezentat un studiu istoric, inscripții, documente editate²⁹, arheologie³⁰, bibliografii³¹, structura bisericii domnești³² referitoare la acest așezământ monahal.

Alături de mănăstirea Căpriana și cea de la Curchi a beneficiat de investigații arheologice³³.

Studierea lăcașurilor sfinte vine nu doar din zona laică, ci și din cea religioasă. Astfel, arhimandritul Ambrozie (Munteanu) și egumena Benedicta au elaborat o lucrare consacrată Mănăstirii Frumoasa³⁴, iar Petru, Episcop de Ungheni și Nisporeni a întocmit o istorie în imagini a Mănăstirea Hâncu „Sfânta Cuvioasa Parascheva”³⁵. La fel, și mănăstirea Noul Neamț a beneficiat de o cercetare din partea ieromonahului Irinei³⁶. În 2022, lumina tiparului a văzut lucrarea consacrată evoluției mănăstirii Hârbovăț pe parcursul a câtorva secole, elaborată, în baza tezei de doctor, de episcopul Ion Moșneaguțu³⁷.

²⁶ Ion Valer Xenofontov. *Complexul monahal Japca: istorie și spiritualitate*. Ediția a II-a revăzută și adăugită. Chișinău: Lexon-Prim, 2020, 540 p.

²⁷ Ion Valer Xenofontov. Mănăstirea Japca – o istorie a rezistenței spirituale. În: *Dialogica*. Revistă de studii culturale și literatură, anul II, nr. 1, 2020, pp. 88-98.

²⁸ Octavia Moșin, Ion Valer Xenofontov (coord.). *Lecturi mănăstirești. Japca*. Simpozion științific. Ediția 1-a, 27–29 iulie 2021. Chișinău: Lexon-Prim, 2022, 120 p.

²⁹ Andrei Eșanu, Valentina Eșanu, Nicolae Fuștei [et al.]. *Mănăstirea Căpriana (sec. XV–XX): Studiu istoric, documente, inscripții și alte materiale*. Chișinău: Pontos, 2003, 563 p.

³⁰ Gheorghe Postică, Nicolae Constantinescu. *Căpriana: repere istorico-arheologice*. Chișinău: Știința, 1996, 112 p.; Gheorghe Postică. *Mănăstirea Căpriana: (de la întemeiere până în zilele noastre)*. Chișinău: Complexul Editorial Poligrafic ULIM, 2000, 76 p.; Idem, *Mănăstirea Căpriana (de la întemeiere până în zilele noastre)*. Ed. a 2-a, rev. și compl.. Chișinău: Pontos, 2003, 76 p.

³¹ *Mănăstirea Căpriana: bibliografie / alcăt.: Dora Caitaz, Valentina Eșanu; ed. îngr.: Nadejda Pădure, Andrei Eșanu*. Chișinău: [s.n.], 2003, 48 p.

³² Vlad Ghimpu. Care a fost structura reală a bisericii domnești Adormirea Maicii Domnului de la Mănăstirea Căpriana. În: *Tyragetia*, 2013, vol. 7 (22), nr. 2, pp. 129-134.

³³ Valeriu Bubulici, Mihai Onilă. Mănăstirea Curchi. Istoricul și rezultatele cercetărilor arheologice de salvare din anul 2006. În: *Tyragetia*, 2007, vol. 1 (16), nr. 2, pp. 165-188.

³⁴ Ambrozie (Munteanu), Benedicta. *Sfânta Mănăstire Frumoasa*. Chișinău: Camera de Comerț și Industrie a Republicii Moldova, 2008 (Tipografia Sirius), 84 p.

³⁵ Petru, Episcop de Ungheni și Nisporeni. *Mănăstirea Hâncu „Sfânta Cuvioasa Parascheva”: Istorii în imagini [1678–2012]*. Onești: Magic Print, 2012, 320 p.

³⁶ Иринеи (Тафуня), иеромонах. *История Свято-Вознесенского Ново-Нямецкого Кицканского монастыря*. Изд. 2-е исправ. и доп. [Б. м.]: Издательство «Преп. Паисия Величковского» Ново-Нямецкого монастыря, 2004, 170 с.

³⁷ Ion Moșneaguțu. *Rolul mănăstirii Hârbovăț în viața monahală din spațiul pruto-nistrean (anii 1730–1960)*. Chișinău: Lexon-Prim, 2022, 240 p.

O perspectivă arhitecturală referitoare la așezămintele monahale este oferită de Luminița Ilvițchi³⁸, Sergius Ciocanu³⁹ și Mariana Șlapac⁴⁰. Repartiția geografică a mănăstirilor a fost o preocupare a cercetătorului Vitalie Sochircă⁴¹.

O contribuție substanțială în studierea istoriei, circulației și valorii documentare a cărții vechi în Basarabia⁴², a identificării și cercetării *de visu* a bibliotecilor mănăstirilor din Republica Moldova în general⁴³ a adus-o istoricul Igor Cereteu, autorul „cărților despre cărți”⁴⁴. În anul 2020, Igor Cereteu și Octavian Moșin au editat catalogul a 146 de cărți și însemnările manuscrise ale bibliotecii mănăstirii Japca⁴⁵. Studiarea și valorificarea tezaurului livresc din mediul monahal a fost realizată și de părintele Manole Brihuneț a studiat patrimoniul cărturăresc al mănăstirilor din Moldova⁴⁶. Maria Danilov a studiat corespondența Mănăstirii Noul Neamț⁴⁷.

Așezămintele monahale au prezentat interes pentru publiciști și fotografi. De exemplu, Pavel Balan a scos în evidență frumusețea cultural-artistică a *cetăților sufletului*. Lucrarea editată de P. Balan este valoroasă deoarece a fixat realitățile iconografice ale mănăstirilor și schiturilor basarabene⁴⁸.

Prezintă interes cercetările realizate de Marin Șalari referitoare la dinamica vieții mănăstirești din Basarabia. Pe baza materialul inedite din arhive, autorul a scos în evidență personalități cărturare din rândul preoților. Se

³⁸ Luminița Ilvițchi. *Mănăstirile și schiturile din Basarabia: aspect comparativ arhitectural*. Chișinău: Museum, 1999, 148 p.

³⁹ Sergius Ciocanu. Contribuții privind istoricul și arhitectura ctitoriei boierului Constantin Stati, Biserca „Înălțarea Domnului” de la Mănăstirea Japca (județul Soroca). În: *Arta 2001: studii, cercetări, documente*, 2001, pp. 21-25.

⁴⁰ Mariana Șlapac. Arhitectura complexului monastic Noul Neamț. În: *Patrimoniul bisericesc. Materialele conferinței științifico-practice „Protejarea patrimoniului bisericesc – imperativ al timpului”* (5 aprilie 2011) și ale conferinței „Patrimoniul bisericesc – recuperarea trecutului” (3 mai 2012, ed. a 2-a). Chișinău: 2013, pp. 68-77.

⁴¹ Vitalie Sochircă. Repartiția geografică și cadrul natural al așezămintelor monastice. În: *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova: studii enciclopedice*. Chișinău: 2013, pp. 44-47.

⁴² Igor Cereteu. *Cartea românească veche în Basarabia: Istorie, circulație, valoare documentară*. București–Brăila: Editura Academiei Române, Editura Istros, 2019, 545 p.

⁴³ Igor Cereteu. *Cartea bisericească în mănăstirile din Republica Moldova. Ediție enciclopedică*. Chișinău: S.n., 2016, 472 p.

⁴⁴ Ion Valer Xenofontov. O carte despre cărți. În: *Akadosmos. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă*, nr. 1 (56), 2020, pp. 165-166.

⁴⁵ Igor Cereteu, Octavian Moșin. *Biblioteca mănăstirii Japca. Catalogul cărților și însemnărilor manuscrise*. Chișinău: Editura Lexon, 189 p.

⁴⁶ Manole Brihuneț. Valorificarea tezaurului bisericilor și al mănăstirilor din Moldova. Cazul bibliotecii mănăstirii Hârbovăț. În: *Akadosmos. Revistă de știință, inovare, cultură și artă*, 2012, nr. 4 (27), pp. 157-164.

⁴⁷ Maria Danilov. Pagini din viața spirituală la mănăstirea Noul Neamț. Surse documentare și noi interpretări, 1881–1883 (din corespondența egumenului Teofan Cristea și contele Vasile Dabija). În: *Educație și viață spirituală în Basarabia. Tradiții și perspective*. Conferință științifică cu participare internațională. Chișinău, 1–3 octombrie 2015. Chișinău: 2015, pp. 118-137.

⁴⁸ Pavel Gheorghe Balan. *Cetățile sufletului: mănăstiri și schituri basarabene*. Chișinău: ARC, 2002, 160 p.

atenționează asupra faptului că în a doua jumătate a sec. XIX – prima jumătate a sec. XX în unele lăcașuri monahale din Basarabia s-a menținut tradiția copierii scrise de mână⁴⁹.

Începând din anul 2016, istoricul Ion Gumenâi a reușit să editeze patru volume din cele zece ale manuscrisului „ultimului cronicar al sec. XIX”, ale ieromonahului mănăstirii Noul-Neamț, Andronic Popovici „Istoria sfintelor mănăstiri Neamț și Secu”⁵⁰.

Așadar, perioada recentă este una prolifică în elaborarea lucrărilor consacrate aspectelor istorice ale lăcașelor monastice din spațiul actual al Republicii Moldova. Studiile științifice acopere diferite contexte istorice. Are loc o revenire la valorile naționale. Se extinde baza documentară a monografiilor consacrate vetrelor monahale. La fel, ținem să menționăm și diversitatea profesională a autorilor: istorici, teologic, arhitecți, pedagogi, scriitori, jurnaliști ș.a.

⁴⁹ Marin Șalari. Izvoarele studierii istoriei Bisericii Ortodoxe din Basarabia (sec. XIX-lea). În: *Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători*. Chișinău: Ediția 5, Vol.3, 2016, pp. 201-204; Idem, Din istoria vieții monahale în Basarabia (prima jumătatea a sec. al XIX-lea). În: *Revista de Etnologie și Culturologie*, Vol. XXVII, 2020, pp. 129-136.

⁵⁰ Andronic Popovici. *Istoria Sfintelor mănăstiri Neamț și Secu*, vol. 1. Editor Ion Gumenâi. Chișinău: Lexon-Prin, 2016, 344 p.; Vol. 2, 2019, 212 p.; Vol. 3-4, 320 p.